

Aka pret Turciju (*Aka v. Turkey*)

1998. gada 23. septembris

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Pirmā protokola 1. pants Īpašumtiesību aizsardzība

Jebkurai fiziskai un juridiskai personai ir tiesības uz īpašumu. Nevienam nedrīkst atņemt viņa īpašumu, izņemot, ja tas notiek sabiedrības interesēs un apstākļos, kas noteikti ar likumu un atbilst vispārējiem starptautisko tiesību principiem.

Minētie nosacījumi nekādā mērā nedrīkst ierobežot valsts tiesības izdot tādus likumus, kādus tā uzskata par nepieciešamiem, lai kontrolētu īpašuma izmantošanu saskaņā ar vispārējām interesēm vai lai nodrošinātu nodokļu vai citu maksājumu vai sodu samaksu.

Persona nesaņēma taisnīgu kompensāciju par sabiedrības vajadzībām atsavināto īpašumu, jo valsts nebija savlaicīgi izpildījusi savas parādsaistības pret šo personu, tādējādi radot tai zaudējumu augstās inflācijas dēļ. Starpība starp izmaksātās summas vērtību īpašuma piespiedu atsavināšanas brīdī un šīs summas vērtību brīdī, kad tā tiek reāli izmaksāta, kas radusies inflācijas dēļ, var radīt indivīdam īpašus zaudējumus, līdz ar to netiek nodrošināts taisnīgs līdzsvars starp indivīda un sabiedrības interesēm.

Prasītājs ir Turcijas pilsonis Aka, kuram 1987.gada septembrī Nacionālā ūdeņu pārvalde (turpmāk - NUP) hidroelektrostacijas būves vajadzībām ekspropriēja divus lauksaimniecībai derīgus zemes gabalus. Kopumā Altinkaijas (*Altinkaya*) hidroelektrostacijas būves rezultātā piespiedu kārtā tika atsavināti un pēc tam appludināti vairāk nekā 3000 ģimenēm piederoši zemes īpašumi. NUP 1987.gada 4.septembrī izmaksāja prasītājam kompensāciju par atsavinātajiem zemes īpašumiem 4 370 962 Turcijas liru (TRL) apmērā (attiecīgi TRL 1 380 000 un 2 990 962 par katru zemes īpašumu). Tomēr prasītājs saņemto kompensāciju uzskatīja par nepietiekamu un 1987.gada 2.oktobrī iesniedza prasību Durganas (*Durgan*) rajona pirmās instances tiesā par kompensācijas palielināšanu katram atsavinātajam zemes gabalam. Izskatot lietu, tika pieaicinātas divas ekspertu grupas, kas, balstoties uz likumā #2942 "Par īpašuma piespiedu atsavināšanas kārtību" noteiktajiem kritērijiem veica atsavināto zemes gabalu novērtēšanu. Lai gan novērtējums, ko atsavinātajiem zemes gabaliem deva katra ekspertu grupa, atšķīrās, tomēr abos gadījumos tas bija augstāks nekā kompensācija, ko NUP izmaksāja prasītājam. Pušu pieprasīto trešo ekspertīzi tiesa atzina par nevajadzīgu un galu galā prasītājs rakstiski piekrita zemākajam no ekspertu dotajiem novērtējumiem. Balstoties uz šo novērtējumu, Durganas rajona pirmās instances tiesa attiecīgi 1989.gada 22.jūnijā un 1990.gada 10.maijā noteica, ka NUP jāizmaksā prasītājam papildu kompensācija par pirmo zemes gabalu TRL 3 089 130 apmērā un par otro zemes gabalu TRL 3 895 692 apmērā. Papildus izmaksājamajām summām par laika posmu no 1987.gada 4.septembra tika

piemēroti parastie likumiskie nokavējuma procenti, lai gan vidējā gada inflācija likme šajā laika posmā jūtami pārsniedza likumiskos procentus (saskaņā ar Turcijas likumu #3095 likumisko procentu likme, ja valsts laikā nenorēķinās ar saviem kreditoriem, ir 30% gadā, savukārt vidējā inflācijas likme nokavējuma laikā bija gandrīz 70%). Kasācijas tiesa 1990.gada 17.septembrī un 1991.gada 6.septembrī minētos pirmās instances tiesas spriedumus atstāja spēkā. Ar pirmo spriedumu piešķirtā papildu kompensācija tika izmaksāta 1992.gada 30.janvārī. Tās apmērs bija TRL 7 097 276 (tai skaitā TRL 4 008 146 kā nokavējuma procenti par laika posmu līdz 1991.gada decembrim). Savukārt ar otro spriedumu piešķirtā papildu kompensācija tika izmaksāta 1993.gada 7.janvārī. Tās apmērs bija TRL 10 116 692 (tai skaitā TRL 6 221 000 kā nokavējuma procenti par laika posmu līdz 1992.gada decembrim).

1991.gada 15.augustā Aka griezās Eiropas Cilvēktiesību komisijā (turpmāk - Komisija), apgalvodams, ka ir aizskartas viņa tiesības uz īpašumu, ko aizsargā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas (turpmāk - Konvencija) Pirmā protokola 1.pants, jo piešķirtā papildu kompensāciju un uz tās pamata aprēķinātie nokavējuma procenti esot nepietiekami. Bez tam viņš apgalvoja, ka nacionālās tiesas process esot pārsniedzis termiņus, ko pieļauj Konvencijas 6.panta 1.daļa. Komisija atzina par nepieņemamu pieteikumu par procesa ilgumu un piešķirtās papildu kompensācijas nepietiekamību. Tomēr 1996.gada 14.oktobrī tā atzina par pieņemamu pieteikumu daļā par papildu kompensācijai aprēķināto nokavējuma procentu nepietiekamo apjomu. 1997.gada 9.septembra ziņojumā Komisija pauda vienprātīgu viedokli, ka ir noticis Konvencijas Pirmā protokola 1.panta pārkāpums.

Turcijas valdība nosūtīja Eiropas Cilvēktiesību tiesai (turpmāk - Tiesa) iesniegumu, kurā lūdza Tiesu noraidīt prasītāja iesniegto pieteikumu sakarā ar to, ka nav izsmelti nacionālie tiesību aizsardzības mehānismi vai kā alternatīvu - atzīt, ka pamatojoties uz lietas apstākļiem nav noticis Konvencijas Pirmā protokola 1.panta pārkāpums. Savukārt prasītājs lūdza Tiesu atzīt šī panta pārkāpumu un piešķirt viņam taisnīgu kompensāciju saskaņā ar Konvencijas 50.pantu.

Turcijas valdība apgalvoja, ka prasītājs nav līdz galam izmantojis nacionālos tiesību aizsardzības mehānismus, jo viņš nav cēlis prasību par inflācijas nodarīto zaudējumu atlīdzību saskaņā ar Turcijas Saistību kodeksu. Atbildot uz šo iebildi, prasītāja pārstāvis norādīja, ka saskaņā ar tiesu praksi, kas pamatojas ar vairākiem zemāko instanču tiesām saistošiem Turcijas kasācijas tiesas spriedumiem, ir neiespējami prasīt atlīdzību par zaudējumiem, kas radušies sakarā ar inflāciju, lietās, kas saistītas ar laikā nenokārtotām valsts parādsaistībām. Vienā no spriedumiem Kasācijas tiesa, cita starpā, bija norādījusi, ka likumiskā nokavējuma procentu likme (30%) ir piemērojama bez izņēmumiem. Citā spriedumā Kasācijas tiesa norādīja, ka tiesas iejauktos likumdevēja ekskluzīvajā kompetencē, ja tās nolētu paaugstināt ar likumu #3095 noteiktos likumiskos nokavējuma procentus, pamatojoties ar to, ka starpība starp likumiskajiem procentiem un inflāciju ir radījusi zaudējumus Saistību kodeksa izpratnē.

Komisija uzskatīja, ka konkrētajā gadījumā ar valdības norādītajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem nav iespējams gūt panākumus. Gan Komisija, gan Tiesa

norādīja, ka saistošo Kasācijas tiesas spriedumu gaismā ir skaidri redzams, ka valsts kreditori nevar, pamatojamies uz valdības pārstāvju norādītajiem tiesību aizsardzības līdzekļiem, saņemt kompensāciju par zaudējumiem, kas cēlušies sakarā ar to, ka inflācija pārsniedz likumiskos nokavējuma procentus.

Pamatojoties uz to, Tiesa valdības iebildumus noraidīja.

Prasītājs Tiesā norādīja, ka maksājumi par zemes gabaliem izdarīti attiecīgi četrus un piecus gadus pēc ekspropriācijas, kā arī atzīmēja, ka šī nokavējuma sekas kopā ar augsto inflācijas procentu, kas šajā laikā bija Turcijā, radījušas nepamatotu līdzsvara trūkumu starp viņa personiskajām interesēm un sabiedrības interesēm, kuru vārdā tika veikta piespiedu atsavināšana. Prasītājs uzsvēra, ka inflācijas likme nokavējuma perioda laikā bijusi vairāk kā 70% gadā, tajā pašā laikā papildu kompensācijas izmaksai aprēķināti likumiskie nokavējuma procenti tikai 30% apmērā. Savukārt valdības pārstāvji, atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi, norādīja, ka Pirmā protokola 1.pants neprasa visos īpašuma piespiedu atsavināšanas gadījumos izmaksāt pilnu kompensāciju. Ja valdībai tiktu uzlikts pienākums maksāt pilnu kompensāciju, tas atturētu valdību no liela mēroga projektu realizācijas. Valdība piekrita, ka nepieciešams panākt taisnīgu līdzsvaru starp vispārējām sabiedrības interesēm un indivīda tiesību aizsardzību, tomēr atsaucās uz plašo rīcības brīvību (*margin of appreciation*), kas tai ir dota, lai šādu taisnīgu līdzsvaru nodrošinātu.

Arī Komisija atzīmēja lielo laika posmu no īpašuma ekspropriācijas līdz brīdim, kad tika izmaksāta papildu kompensācija. Saskaņā ar tās viedokli likumisko nokavējuma procentu likme nebija proporcionāla straujai valūtas vērtības krišanai nokavējuma periodā, kura laikā pēc Komisijas aprēķina vidējā inflācijas likme bija 67% gadā.

Tiesa, pamatojoties uz ilgā laika periodā attīstījušos praksi, piekrita valdības paustajam viedoklim, ka, aizskarot indivīda tiesības, tai skaitā ekspropriējot īpašumus, ar mērķi īstenot liela mēroga sabiedriskus pasākumus, nepieciešams sasniegt taisnīgu līdzsvaru starp vispārējām sabiedrības interesēm un nepieciešamību aizsargāt indivīda pamattiesības (sk., piemēram, 1997.gada 23.oktobra spriedumu lietā *National and Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. The United Kingdom*). Lai izvērtētu, vai šāds taisnīgs līdzsvars sasniegts, Tiesai jāizvērtē nacionālajā likumā ietvertie kompensācijas izmaksas noteikumi un nosacījumi, kā arī tas, kā tie piemēroti konkrētā prasītāja lietā (sk. 1986.gada 8.jūlija spriedumu lietā *Litgow and Others v. The United Kingdom*).

Izvērtējot aplūkojamās lietas apstākļus, pirmkārt, Tiesa norādīja, ka nav nepieciešams izvērtēt Durganas rajona pirmās instances tiesas piešķirtās kompensācijas apmēru. Otrkārt, Tiesa ņēma vērā, ka valdība uzskatīja likumisko nokavējuma procentu noteikšanu par ietilpstošu plašajā rīcības brīvībā, kuras ietvaros valsts var noteikt kompensācijas izmaksas kārtību īpašuma ekspropriācijas gadījumā. Atzīstot, ka no valsts viedokļa var būt svarīgi ierobežot maksimālo nokavējuma procentu apjomu par valsts parādiem, Tiesa tomēr atzina par nepieciešamu pārbaudīt, vai konkrētajā lietā tika sasniegts taisnīgs līdzsvars starp vispārējām sabiedrības interesēm un nepieciešamību aizsargāt indivīdu pamattiesības. Šajā sakarā Tiesa uzskatīja par nepieciešamu noskaidrot, vai

pielietotie līdzekļi atrodas pamatotas proporcionalitātes attiecībās ar mērķi, kuru paredzēts sasniegt, un vai personai, kurai piespiedu kārtā atsavināts īpašums, nav uzlikts neproporcionāls apgrūtinājums. Tiesa atzīmēja, ka aplūkojamajā periodā inflācijas likme Turcijā sasniedza 70% gadā, taču nokavējuma procentu likme, kas bija maksājama par valsts parādu Akam, bija tikai 30%. Tiesa secināja, ka šāda izņēmuma situācija ir izdevīga valstij, jo tā var nepildīt savas saistības pret kreditoriem tik ātri, cik kreditori to pamatoti varētu sagaidīt. Bez tam šī situācija atšķīrās no valsts debitoru situācijas, kuriem nokavējuma gadījumā bija jāmaksā likme, kas bija tuva inflācijas likmei.

Kā Tiesa jau agrāk bija norādījusi spriedumā *Akkus v. Turkey*, nepamatoti ilga kompensācijas neizmaksāšana par ekspropriētiem nekustamajiem īpašumiem paaugstina finansiālos zaudējumus tām personām, kuru īpašums ticis ekspropriēts, un nostāda šīs personas nenoteiktā situācijā, it īpaši tas attiecas uz gadījumiem, kad strauji krītas valūtas vērtība. Tas pats attiecināms uz gadījumiem, kad nepamatoti ilgi ievelkas administratīvais vai tiesas process ar kura palīdzību tiek noteikta izmaksājamā kompensācija, it īpaši tais gadījumos, kad personai bijis jāgriežas tiesā, lai saņemtu sev pienākošos kompensāciju.

Tiesa uzskatīja, ka atšķirība starp Akam izmaksājamās summas vērtību uz zemes ekspropriācijas brīdi un šīs summas vērtību uz brīdi, kad tā tika reāli izmaksāta, radīja viņam atsevišķus zaudējumus (pie šiem zaudējumiem bija vainojama valsts iestāde, kas veica ekspropriāciju), kas kopā ar zemes īpašuma zaudējumu pārkāpa taisnīga līdzsvara principu, kas ievērojams starp tiesībām uz īpašumu un sabiedrības interesēm. Tādēļ Tiesa vienbalsīgi nolēma, ka noticis Eiropas Cilvēktiesību konvencijas Pirmā protokola 1.panta pārkāpums.

Tiesa saskaņā ar Konvencijas 50.pantu piešķīra prasītājam mantisko zaudējumu kompensāciju 9557 ASV dolāru apmērā un nemantisko zaudējumu kompensāciju 1000 ASV dolāru apmērā. Komisija uzskatīja, ka, lai novērtētu mantiskos zaudējumus, ko cietis prasītājs, ir nepieciešams ņemt vērā starpību starp likumisko nokavējuma procentu likmi (30% gadā) un vidējo inflācijas likmi (67% gadā) par laika posmu no 1987.gada oktobra līdz 1992.gada decembrim. Komisijas veiktie aprēķini liecināja, ka prasītājs par katru no ekspropriētajiem zemes gabaliem saņēmis attiecīgi 25,3% un 17,12% no vērtības (attiecīgi TRL 28 051 771 un TRL 59 077 779), ko prasītājam vajadzēja saņemt par attiecīgo nokavējuma periodu, ja tiktu ņemta vērā inflācija. Turcijas valdības pārstāvji savukārt apgalvoja, ka prasītāja mantiskie zaudējumi aprēķināmi vienīgi par laika periodu, kas sākas trīs mēnešus pēc Kasācijas tiesas sprieduma (šis periods katram zemes gabalam bija attiecīgi trīspadsmit un trīspadsmit ar pusi mēneši). Tiesa attiecībā uz zaudējumu aprēķināšanas periodu piekrita Komisijas atzinumam. Tāpat Tiesa, pašai veicot aprēķinu, kas balstīts uz pieejamajiem ekonomiskajiem rādītājiem, par pareizu atzina Komisijas noteikto kopējo mantisko zaudējumu apmēru (TRL 69 915 582). Tālāk, pamatojoties uz Turcijas centrālās bankas valūtas maiņas likmi, šī summa tika pārrēķināta ASV dolāros. Bez tam prasītājs vēlējās saņemt nemantisko zaudējumu kompensāciju 20 000 ASV dolāru apmērā par morālo kaitējumu, kas nodarīts viņam un viņa ģimenei sakarā ar nabadzību un nenoteiktību sakarā ar savlaicīgi nesaņemto kompensāciju par īpašuma ekspropriāciju. Bez tam viņš prasīja atlīdzību 10 000 ASV dolāru

apmērā par izdevumiem, kas viņam radušies, aizsargājot savas intereses Turcijas tiesās un Eiropas Padomes institūcijās. Tiesa, izvērtējot situāciju pēc taisnīguma principa, nolēma piešķirt Akas ģimenei nemantisko zaudējumu kompensāciju 1000 ASV dolāru apmērā, savukārt prasība par izdevumu atlīdzību tika atzīta par nepietiekami pamatotu.

Izskatot lietu, Tiesa balstījās uz sekojošu Tiesas praksi: *Litgow and Others v. The United Kingdom*, 08.06.1986.; *Yagci and Sargin v. Turkey*, 08.06.1995.; *Akdivar and Others v. Turkey*, 16.09.1996.; *Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium*, 03.07.1997. (attiecībā uz Konvencijas 50.pantu); *Akkus v. Turkey*, 09.07.1997.; *National and Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. The United Kingdom*, 23.10.1997.; *Dalia v. France*, 19.02.1998.